

R. Kark, American Consuls in the Holy Land 1832-1914

Review by: מרדכי אליאב

Zion / ציון, Vol. ג (תשנ"ו), חוברת ג (סא), pp. 384-387

Published by: [Historical Society of Israel/](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70035609>

Accessed: 01/12/2011 16:53

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

Ruth Kark, *American Consuls in the Holy Land 1832–1914*,
Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1994, 388 pp.

'הקונסולים הם נסיכים במזרח, מלבד בענייני שכר... הדמות המרכזית בתמונה הינו הפאשה, ומייד אחרי מקובצים הקונסולים, לפי סדר חשיבותן של הממשלות שהם מייצגים' (עמ' 437). הגדרה קולעת זו של אלברט רודס, קונסול ארצות הברית בירושלים בשנים 1863–1865, על מעמד הקונסולים בירושלים, נציגי המעצמות הגדולות בשלהי השלטון העות'מאני, עולה גם מדברי דיפלומטים אחרים ששירתו באיוור. השגריר הבריטי בקושטא, הנרי בולוור (Bulwer), לא הגויס כשקבע בשנת 1859, כי 'רבים מן הקונסולים נוהגים ליטול לעצמם תפקידי ממשל ולהכתיב לפאשה באורח שרירותי את קורי ההתנהגות שיש לנקוט בענייני פנים'.¹

אכן עלה בידי הקונסולים בירושלים לרכוש לעצמם עמדה פוליטית רבת השפעה, שאילצה את המושלים להתייחס אליהם ביראת כבוד ולהטות אוזן קשבת לדרישותיהם. עיני הקונסולים היו צופיות על כל הנעשה בארץ. דיווחיהם וסקירותיהם שיקפו את המצב המדיני, הכלכלי, הדתי והחברתי במגזרים השונים של האוכלוסייה. הם תבעו במפגיע מן השלטונות לשמור על הזכויות של בני-חסותם ולתקן מעשי עוולה, ולא נלאו בפעולותיהם עד שהשיגו את מבוקשם. משום כך משמשים ארכיוני הקונסוליות הזרות, על מכלול מסמכיהם, מקור היסטורי ראשון במעלה לתולדות הארץ ויישובה. זהו אוצר בלום של מידע על התפתחות הארץ בתחומים השונים ועל מעורבותם של הקונסולים השונים בחיי הארץ. עד עתה נתפרסמו שלושה קבצים של תעודות נבחרות, מתוך גנזי הקונסוליות של בריטניה, גרמניה ואוסטריה.² בשלושת הקבצים נשמר הסדר הכרונולוגי, המאפשר לעקוב אחר פיתוחה ההדרגתי של ארץ ישראל במאה ה'ט' ובראשית המאה ה'כ' ולהעריך נכונה את פעילות הקונסולים בתמורות העתים. הקדמה קצרה זו באה להדגיש את השוני הרב שבין אוספי התעודות הללו לבין ספרה של רות קרק. המחברת בחרה במתודה נושאת-אינטגרטיבית, בלא הקפדה על הסדר הכרונולוגי, ואין בספרה כמעט תעודה אחת במקור, להוציא מובאות, קצרות וארוכות, פה ושם. הנחת היסוד של השיטה הנושאת היא, שפרקי הספר מצטרפים לכדי מסכת שלמה, ויוצרים תיאור מקיף וממצה של תרומת הקונסולים האמריקנים להתפתחות הארץ. נשאלת אפוא השאלה, אם עמדה המחברת במשימה זו, ואם אכן משקפים פרקי הספר את ההתרחשויות והתמורות שאפיינו את התקופה ואת הארץ המתפתחת בקצב דינמי.

המחקר הראשון שעסק בתעודות הקונסוליה האמריקנית בירושלים היה של רון ברטור, שהצטמצם בבדיקת הקשרים שבין הקונסוליה לבין היישוב היהודי, למן הקמת הקונסוליה ועד פרוץ מלחמת העולם הראשונה.³ מחקרו של ברטור, הנשען בעיקרו על ההתכתבות הדיפלומטית בין הקונסולים

1 PRO, FO78/1637

2 A.M. Hyamson, *The British Consulate in Jerusalem in Relation to the Jews in Palestine* 1838–1914, I–II, London 1939–1941; מ' אליאב, הישוב היהודי בראי המדיניות הגרמנית (מבחר תעודות וביאורים, 1842–1914), תל-אביב תשל"ג; הנ"ל, בחסות ממלכת אוסטריה – מבחר תעודות מארכיון הקונסוליה האוסטרית בירושלים 1849–1917, ירושלים תשמ"ו.

3 ר' ברטור, הסיוע הקונסולרי האמריקני ליישוב היהודי בא"י בשלהי התקופה העות'מאנית עד מלחמת

לבין השגרירות בקושטא ומחלקת המדינה בווינגטון ועל מקורות מעטים נוספים, ניסה למזג בין הסדר הכרונולוגי לבין חלוקה לנושאים, ואף נתן דעתו במידה מסוימת על השפעת השינויים במדיניות החוץ של ארצות הברית על הסיוע הקונסולרי ליישוב. ואולם, כאמור, העבודה עסקה רק בהבט אחד של פעילות הקונסוליה, אם כי בהרחבה. ברטור צירף לחיבורו שישים ותשעה נספחים ובהם כעשרים וחמש תעודות במקור, השופכים אור על אופי הפעילות של הקונסולים, משקלם האישי ועמדתה של מחלקת המדינה בעניינים שונים.

בשנת 1986 פרסמה רות קרק את מאמרה הראשון על הקונסולים של ארצות הברית בירושלים, וניתחה את הדיווחים השנתיים של קונסולים שונים כמקור לחקר ארץ ישראל ויישובה במאה ה'ט"ו.⁴ מרבית הדברים שבמאמרה זה שולבו כחלק האחרון של הפרק השישי בספר שלפנינו, להוציא שני דו"חות לדוגמה, וחבל על השמטתם.

עבודה מדוקדקת השקיעה רות קרק בספרה. הרשימה הביבליוגרפית מעידה על שקידתה וחריצותה בבדיקת ארכיונים רבים ככל אפשר. היא לא הסתפקה במקורות הראשיים – הארכיונים בווינגטון – אלא השקיעה מאמצים בבדיקת ארכיונים נוספים, בארצות הברית, באנגליה ובישראל. דומני שלא הזניחה אף מקור ארכיוני שעשוי היה לתרום לנושא הספר. כתוצאה מטירחתה המרובה, מצויים בספר פרטים ופרטי פרטים של מידע על ארץ ישראל במאה ה'ט"ו – בתחום המדיני והכלכלי, בתחום החקלאות והמערכת המשפטית, בתחום מנהגי המקום ובתחום הסיוע והשירותים שניתנו למגזרים שונים של האוכלוסייה וכן לצליינים ולתיירים. ברם, האם אין שפע העובדות והפרטים בבחינת עושר השמור לבעליו לרעתו? האומנם הפרקים המקבצים שפע זה אכן מצטרפים למחקר היסטורי על התפתחות הארץ מחד גיסא, ועל קשרי ארצות הברית וארץ ישראל מאידך גיסא? זאת ועוד, חלק ניכר של הספר עוסק בעניינים אדמיניסטרטיביים וארגוניים לפרטי פרטים, שאולי מקומם לא יכירם בספר שלפנינו.

המחברת הרחיבה אפוא את היריעה במידה ניכרת. במקום להתרכז בפעילות הקונסוליה האמריקנית, אף שלא מלאה תפקיד מרכזי בחיי הארץ, היא ייחדה את המבוא ושלושת הפרקים הראשונים – כמאה ושלושים עמודים מתוך שלוש מאות – לנושאים שספק אם הם דרושים כאן. המבוא מתאר את הרקע האידיאולוגי של קשרי ארצות הברית וארץ הקודש, דן באמונות דתיות ובשאיפות מיסיונריות, ומרחיב על נוסעים אמריקניים שפרסמו תיאורים ורשמים מביקוריהם בארץ. קשה לראות את הקשר שבין מבוא זה לבין פעילות הקונסוליה בירושלים, שאף אינה נזכרת, ולו במשפט אחד, בכל המבוא, כשם שאין קשר בינו לבין מדיניות החוץ של ארצות הברית. הפרק הראשון עוסק במפורט בתולדותיו ובמשמעותו של תפקיד הקונסולים, בשירות החוץ של ארצות הברית ובמשטר הקפיטולציות. האומנם דרוש דיון בהתפתחות ההיסטורית של תפקיד הקונסולים, מימי רומא ועד המאה ה'ט"ו, כשהדברים נשענים על ליקטים מתוך אנציקלופדיות, ומסקירות קצרות ומקריות בכרך אחד של כתבי-העת

העולם הראשונה (1856–1914), חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"ה.

4 R. Kark, 'Annual Reports of U.S. Consuls in the Holy Land as a Source for the Study of 19th Century Eretz-Israel', *With Eyes Towards Zion*, ed. M. Davis, II, New York 1986, pp. 127–176

Business History? ומכיוון שבאותו כרך חסרות סקירות על הקונסוליות של רוסיה, גרמניה ואוסטריה, הרי אלה נעדרות בפרק שלפנינו. מה הצורך בתיאור מפורט של מנגנון שירות החוץ של ארצות הברית? האומנם מתחייב כאן תיאור חוזר ונשנה של משטר הקפיטולציות, שאינו מחדש דבר על הידוע זה מכבר?

אך לא רק הפרק הראשון מעורר תמיהה, אלא גם הפרק השני. הוא נתייחד לענייני ארגון ומינהל, לקשרים הכלליים שבין ארצות הברית לאימפריה העות'מאנית, וכן – כחמישה-עשר עמודים – לקונסוליות בקושטא ובבירות. התיאור גדוש בפרטי פרטים, בלא זיקה ממשית לקונסוליה בירושלים – נושא הספר. רק למן הפרק השלישי ואילך דן הספר בנציגות האמריקנית בארץ ישראל, הקרויה לאורך כל הספר בשם 'ארץ הקודש' בלבד. ואולם, אף הפרק השלישי והרביעי עוסקים בעיקר בענייני ארגון ומינהל: הקמת הסוכנויות הקונסולריות בערים השונות; ייסוד הקונסוליה בירושלים; דרכי המינוי של הקונסולים ומשכורתם; הרכב הסגל הקונסולרי והמבנה האדמיניסטרטיבי, וכן היחסים שבין הקונסוליה האמריקנית לקונסוליות הזרות האחרות ולמשל העות'מאני.

רק שני הפרקים האחרונים, כמאה עמודים בלבד, עוסקים בנושא המרכזי – פעילות הקונסוליה והסוכנים הקונסולריים. ואף כאן ניתנה הדעת בראש וראשונה לתפקידים המינהליים, כגון רישום המעמד האישי והוצאת דרכונים, דיונים משפטיים וניהול נכסים ועזבונות. דווקא בשני פרקים אלה היינו מצפים לתיאור מקיף ואינטגרטיבי, מעין נאראטיב הנסמך על התיעוד ומשתדל לפרוש יריעה רחבה של התפתחות הארץ ואוכלוסייתה. זאת ועוד, נדמה שלמערכת היחסים שבין הקונסוליה לבין בני חסותה היהודים בפרט, והיישוב היהודי בכללו, לא הוקדש המקום הראוי, ועניינים שונים שנדונו אצל ברטוב בהרחבה זכו לאזכור קצר בלבד, אם בכלל. מן הדיון היה להעמיק בשני פרקים אלה ולהופכם ללב לבו של הספר. ייתכן שהמחברת נתנה את דעתה בעיקר על הקורא הלא-יהודי, שכן הספר מופיע בלשון האנגלית, ומשום כך ייחדה לפעילות למען יהודים רק דפים מועטים, והקדימה להם סקירה על שירותי הקונסוליה למיסיונרים האמריקנים ולמתיישבים הנוצרים (הכוונה בעיקר למושבה האמריקנית קצרת-הימים ב'פנ').⁵ יש לשער כי הדבר יבוא על תיקונו במהדורה העברית של הספר ויורחב בה התיאור של העזרה ליישוב היהודי ושל קשרי הקונסוליה עמו.

פרק הסיכום, האמור להעריך את פעילות הקונסוליה בירושלים ותרומתה להתפתחות הארץ ויישובה, הינו קצר ביותר. יש בו רק סקירה כוללת, הנסמכת על ספרים שונים, אך אינה מבססת את הסיכום והמסקנות על שפע המידע והתיעוד המכונס בפרקים השונים.

באשר למסגרת הכרונולוגית של הספר, קובעת המחברת (עמ' 14), שמחקרה עוסק בתקופה שבין 1832 ל-1914, ושני תאריכים אלה בעייתיים. מועד הפתיחה מנומק בחתימת חוזה הידידות שבין ארצות הברית לבין האימפריה העות'מאנית בשנת 1830 ותחילת כהונתו של הנציג הדיפלומטי הבכיר הראשון, דוד פורטר, בשנת 1831. הקונסול האמריקני הראשון בקושטא נתמנה בשנת 1832, אבל לא הגיע כלל למקום כהונתו, והקונסול הראשון בפועל החל לכהן רק בשנת 1835. מה אפוא ההצדקה לקביעת שנת 1832 כשנת פתיחה לספר על הקונסולים בארץ הקודש? זאת ועוד, הקונסוליה בירושלים נתכוננה

5 הדבר בולט מאוד בפרק על בעיות ברכישת קרקעות, עמ' 259 ואילך. תיאור נרחב (כ-10 עמ') נתייחד לטמפלרים האמריקנים בחיפה ואילו הפעולות למען יהודים – נושא מרכזי בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 – נזכרות במשפטים ספורים.

רק בשנת 1856, אם לא נתייחס לאפיוזודה הקצרה של וארן קרסון בשנת 1844, ומוטב היה לנקוב בשנת 1856 בכותרת הספר. לעומת זאת מחייבת שורת ההיגיון להמשיך את התיאור עד 1917, שנת הסגירה של הקונסוליה, מה גם שבימי מלחמת העולם הראשונה גברה מאוד פעילות הקונסוליה בירושלים, והיא מילאה תפקיד מרכזי בהצלת היישוב בימי המצור והמצוק. יתרה מזו: בסקירה על הקונסול האחרון א' גלייזברוק נזכרת פעילותו החשובה בימי המלחמה (עמ' 334). מן הדין היה אפוא לציין בכותרת הספר את השנים 1856-1917 כמסגרת התקופה הנדונה. ציון תאריכים אלה לא היה מונע מן המחברת לייחד את המבוא לשנים שקדמו לפתיחת הקונסוליה – תוך התמקדות בעניינים רלוונטיים, כמובן.

ועתה כמה הערות שוליים אגב קריאה: יצחק ליסר לא נמנה עם מייסדי התנועה הקונסרבטיבית (עמ' 35). לא רק הקונסול ובני משפחתו נהנו ממעמד אקסטרטוריאלי בשל הסכמי הקפיטולציות (עמ' 60), אלא למעשה כל הנתינים הזרים. בריטניה ואוסטריה לא מינו יהודים כסוכנים קונסולריים בצפת (עמ' 111), אלא יוצגו בידי בני משפחה נוצרית. הרמן לוונטל, הסוכן הקונסולרי ביפו, התפטר או פוטר? (עמ' 112). יעקב פאסקל, סגן-הקונסול האוסטרי ביפו (עמ' 116), היה יליד ירושלים, בן למשפחה ארמנית-קתולית ובעל נתינות אוסטרית ולא אמריקנית.⁶ סנג'ק ירושלים הפך לעצמאי ובלתי תלוי בשנת 1872 (עמ' 130); נפת נצרת סופחה אליו בשנת 1906 והסיפות בוטל כעבור שלוש שנים (עמ' 131). נתיני הולנד לא היו מעולם תחת חסותה של הקונסוליה האמריקנית (עמ' 147), אלא תחת חסותן של הקונסוליות הפרוסית והבריטית, עד כינון קונסוליה הולנדית בתחילת המאה העשרים. לבסוף, יש לשבח את המחברת על מאמציה המרובים בכינוס הפרטים הביוגרפיים של הקונסולים שכינה בירושלים, ההופכים את הסקירה על הקונסולים בנספח א' למסמך מרשים ומאלף. בשקידה מרובה נאסף החומר ממקורות רבים ואף נידחים, ופרק זה משקף בנאמנות את אישיותם של הקונסולים, את אופי פעולתם ואת דרכי גישתם, וכן את מעשיהם לפני כהונתם ולאחריה. רק מעטים ביניהם היו דיפלומטים מקצועיים, והרוב ביקש את הכהונה הנכספת מטעמים אחרים. היו מי שזכו במישרה בשל קירבת משפחה, והיו ששאפו לזכות בה בשל שאיפתם לחקור את ארץ הקודש. רובם התלוננו על תנאי השכר הירודים, אך זו היתה צרת רבים, שכן גם קונסולים זרים אחרים לא חדלו להתלונן על קשייהם הכספיים. במיוחד ראוי לציון תיאור פועלו של סלה מריל, השנוי במחלוקת, שכינה שלוש פעמים כקונסול בירושלים, ולא הסתיר את איבתו ליישוב היהודי ולהתיישבות היהודית; וכן פרעלם של פ' דה-האס, א' ואלאס וא' גלייזברוק, שנטו חסד לבני היישוב היהודי ולא חסכו כל עמל כדי לסייע בידם.

אפשר להגדיר את הספר כמחקר על ההיסטוריה המינהלית של הנציגות האמריקנית בארץ ישראל. ואולם, כתיאור תרומתה של הקונסוליה האמריקנית בירושלים להתפתחות הארץ ויושביה הוא לא השיג את מטרותו.

מרדכי אליאב

6 ראה עליו: בחסות הממלכה האוסטרית (לעיל, הערה 1), עמ' 32.